

Op zoek naar keramiek in Boijmans

Het ontstaan en de presentatie van de
keramiekcollectie van
Museum Boijmans Van Beuningen

Alies van Loon (3399079)

januari 2010

Cursus: Onderzoekswerkgroep II - Stedelijk kunstbezit

Docenten: Peter Hecht en Hilbert Lootsma

Inleiding

In dit onderzoek staat de keramiekcollectie van Museum Boijmans Van Beuningen centraal. Mijn keuze viel op dit onderwerp omdat ik een groot liefhebber ben van toegepaste kunst en keramiek in het bijzonder. Daarnaast kom ik graag in dit museum, zeker nu er na jaren weer veel keramiek te zien is.

Ik heb twee hoofdvragen geformuleerd. Hierbij heb ik de in gebruikneming van het Van der Steurgebouw in 1935 als beginpunt genomen.

De eerste vraag betreft het ontstaan van de keramiekcollectie, dat wil zeggen:

- hoe is deze gegroeid en hoe ziet de huidige keramiekcollectie er uit
- hoe ziet het huidige ver(- en ont)zamelbeleid eruit
- wat is de plaats van de archeologische collectie Van Beuningen – de Vriese in een kunstmuseum
- welke rol speelde directeur Wim Crowwel, van origine vormgever, bij de collectievorming

De tweede vraag gaat over de presentatie van de keramiekcollectie:

- hoe was/is de vaste opstelling
- hoe was/is het gesteld met tentoonstellingen
- staat keramiek inderdaad minder prominent op de tentoonstellingsagenda
- hoe wordt de keramiekcollectie verder gepresenteerd, bijvoorbeeld in catalogi

Grotendeels aan de hand van literatuuronderzoek heb ik getracht hierop antwoorden te krijgen.

Mijn eerste onderzoeksopzet bleek gaandeweg onwerkbaar, ook al omdat de vraagstelling te ruim geformuleerd bleek. In de nieuwe opzet komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- Museum Boijmans van Beuningen in het kort
- de keramiekcollectie: collectievorming en -beheer en zichtbaarheid
- majolica - modern en hedendaags keramiek - pre-industrieel gebruiksgoed
- ontsluiting van de keramiekcollectie op papier en digitaal

In de bijlage is de plattegrond van de huidige opstelling te vinden.

Tot slot wil ik een woord van dank richten aan Alexandra van Dongen, Mienke Simon Thomas en Thimo te Duits die bijzonder behulpzaam waren bij het beantwoorden van al mijn vragen.

Museum Boijmans van Beuningen in het kort

Na afwijzing door de Utrechtse burgemeester van het plan voor de bouw van een museum wendde jurist F.J.O Boijmans (1767-1847) zich tot de Rotterdamse burgervader met wie hij bevriend was. Deze stond wel positief tegenover het plan en zo legateerde Boijmans in 1841 zijn kunstcollectie aan de stad Rotterdam. Hiermee legde hij de grondslag voor het naar hem genoemde museum. Ruim 100 jaar en veel andere schenkers later kocht de gemeenteraad de excellente collectie van havenbaron D.G. van Beuningen en voegde deze en zijn naam toe aan het museum.

In 1849 opende Museum Boijmans in het historische Schielandshuis. Na ruim 80 jaar verhuisde de sterk gegroeide collectie naar het in 1935 gereed gekomen nieuwe gebouw van Van der Steur aan de Mathenesserlaan (afb. 1.). Dit museumgebouw had als uitgangspunt dat het interieur volledig dienstbaar moest zijn aan het tentoongestelde en was spraakmakend modern onder andere door de optimale inval van daglicht. Het museum kon hier tot op heden blijven dankzij de ruimte voor uitbreiding. In 1972, 1991 en 2003 vergrootten respectievelijk de architecten Bodon, Henket en Robbrecht het volume van het oorspronkelijke Van der Steurgebouw tot ongeveer het dubbele. De expositieruimte werd opgesplitst in een collectiegebouw (Van der Steur en Henket) en een tentoonstellingsgebouw (Bodon en Robbrecht). De begane grond van het paviljoen verloor bij de laatste uitbreiding zijn tentoonstellingsbestemming en werd restaurant (zie bijlage).

Museum Boijmans had en heeft in meer of mindere mate te maken met bemoeienis van de gemeente betreffende financiën en beleid. Afhankelijk van de zittende raadsleden (en museumdirecteur) pakte dit positief dan wel negatief uit. Om het museumbezit buiten het gemeentelijk gezag te houden richtten in 1939 particulieren de Stichting Museum Boijmans op. In 2006, ruim een jaar na het aantreden van Sjarel Ex als directeur, verzelfstandigde het museum. Dit betekende dat het financieel afhankelijk blijft van de gemeente, maar beleidsmatig en organisatorisch onafhankelijk werd. In het kader van dit onderzoek is vooral van belang dat alle werkzaamheden projectmatig worden aangepakt. Het uitvoerende projectteam bestaat telkens uit andere medewerkers en zo ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden tussen de verschillende disciplines.¹

De nieuwe flexibele en projectmatige aanpak lijkt nu vier jaar later grotendeels positief uitpakkt te hebben. De bezoekersaantallen stijgen – de verwachting voor 2010 is recent naar boven bijgesteld tot 240.000 - en uit de gesprekken met de verschillende conservatoren toegepaste kunst klinkt enthousiasme.

Museum Boijmans Van Beuningen bezit een internationale en internationaal befaamde collectie. Deze bestrijkt vier grote gebieden, te weten oude kunst, prenten en tekeningen, moderne en hedendaagse kunst, en toegepaste kunst.² In totaal omvat de museumcollectie 140.000 objecten (120.000 inventarisnummers) en bijna de helft daarvan bestaat uit kunstnijverheid 60.000 (30.000 inventarisnummers).³ Binnen de 'Collectie Nederland' behoort de verzameling kunstnijverheid en vormgeving tot de meest veelzijdige op dit gebied.⁴ Veruit de grootste verzameling hier binnen wordt gevormd door keramiek met 13.500 voorwerpen (ter vergelijking: het qua omvang hierop volgende materiaal is glas en telt 4.500 voorwerpen).

¹ *Jaarverslag 2006*, p. 8.

² 'Toegepaste kunst' heette tot voor kort 'kunstnijverheid'. In dit stuk wordt vooral de oude term gebruikt.

³ *Jaarverslag 2008*. Een inventarisnummer kan bestaan uit verschillende bij elkaar horende objecten (bijvoorbeeld kop en schotel). Vooral bij kunstnijverheid komt dit veel voor.

⁴ *Collectieplan 2005*, p. 10.

Momenteel wordt de gehele collectie geregistreerd in het nieuwe Museum System en blijkt er in ieder geval bij kunstnijverheid sprake van vervuiling in de oude registratie. De bovengenoemde aantallen kloppen dus niet helemaal.

De keramiekcollectie

Collectievorming en -beheer

Sinds het prille begin maakt keramiek deel uit van de museumcollectie.⁵ “Meer dan voor de meeste andere Nederlandse musea geldt voor Museum Boijmans Van Beuningen, dat de rijkdom en vooral ook de veelzijdigheid van de collecties terug te voeren valt op de particuliere verzamelingen die aan de huidige museumcollectie ten grondslag liggen”.⁶ Museum Boijmans Van Beuningen stelde zich altijd al actief en positief op ten opzichte van verzamelaars. Directeuren en conservatoren onderhielden, vaak gedurende decennia goede contacten en hadden als onbezoldigd adviseur een verregaande bemoeienis met de opbouw van particuliere verzamelingen. In dank daarvoor mocht het museum zich dan vaak in een schenking of legaat verheugen. Daarnaast oefende de bestaande museale collectie natuurlijk ook een sterke aantrekkingskracht uit.⁷ Bovenstaand geldt onverminderd en niet te vergeten maakt de huidige gunstige belastingregeling schenken extra aantrekkelijk.

Aanvankelijk werden alle schenkingen van voldoende kwaliteit geaccepteerd. De aanstelling van de eerste conservator kunstnijverheid in 1941 betekende een extra groei-impuls voor de keramiekcollectie.⁸ Hij en zijn opvolgsters hadden veel ruimte om hun persoonlijke voorkeuren te volgen bij het aankopen van nieuwe werken en konden zo de collectie richting en vorm geven. Een dergelijke vrijheid is tegenwoordig niet meer mogelijk omdat het museum inmiddels een grote keramiekcollectie bezit. Desondanks worden nieuwe verzamelgebieden niet uitgesloten en zal een conservator toch zijn accenten aanbrengen en een stempel op de verzameling drukken.

Sinds een aantal jaren gelden duidelijke uitgangspunten voor de (gehele) collectievorming. Zo is in het Collectieplan 2005 te lezen dat schenkingen en langdurige bruiklenen nu alleen nog welkom zijn wanneer zij een wezenlijke aanvulling vormen op een collectieonderdeel of wanneer er goede afspraken zijn over toekomstige verwerving. “Het risico van eromheen verzamelen moet niet onderschat worden: bij terugtrekking ontstaat een lacune die niet meer op te vullen is”.⁹ Hieruit valt op te maken dat het museum in het verleden leergeld betaald heeft met minder duidelijke afspraken. Gewenste aankopen moeten bijvoorbeeld passen binnen de bestaande collectie of een lacune vullen in de ‘Collectie Nederland’.¹⁰ Voor de keramiekcollectie geldt verder dat bij nieuwe aanwinsten de voorkeur uitgaat naar voorwerpen die functioneel van aard zijn of refereren aan de huidige collectie (afb. 8.).

⁵ Keramiek is de verzamelnaam voor producten van gebakken klei. Grofweg kan er een onderverdeling gemaakt worden in aardewerk – steengoed – porselein, waarbij de verschillen liggen in oplopende baktemperatuur en zuiverheid van klei.

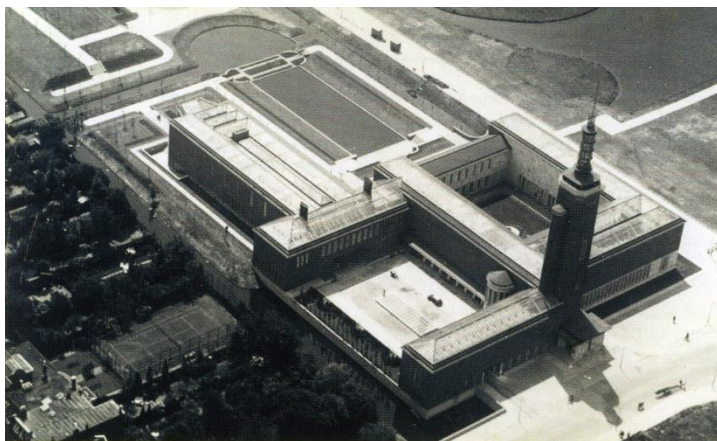
⁶ J. R. ter Molen, ‘Ter verantwoording’, in D.C. Mees, *Kunstnijverheid en tegels 1600-1800: Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving, Museum Boijmans-van Beuningen, Rotterdam, Amsterdam 1997*, p. 7.

⁷ Zo beleefden verschillende onderdelen van de collectie kunstnijverheid een uitbundige groei, vooral in de vorm van schenkingen, na de opening van het paviljoen met de collectie Van Beuningen – de Vriese.

⁸ In de drie daarop volgende jaren werd deze verrijkt met (grote) particuliere verzamelingen Delfts aardewerk en Nederlands en Chinees blauw porselein, Nederlands porselein en tegel(tableau)s.

⁹ *Collectieplan 2005*, pp. 23-24.

¹⁰ *Collectieplan 2005*, p. 23. Andere belangrijke Nederlandse keramiekcollecties bevinden zich in het Keramiekmuseum Prinsessehof (Leeuwarden), SM’s (den Bosch), het Gemeentemuseum (Den Haag) en het Stedelijk Museum (Amsterdam).

afb. 1. Van der Steur-gebouw met ingang voor de toren op het noorden, 1935

afb. 2. Opstelling porselein en aardewerk in transparante vitrines en 'open en bloot' langs en aan de wand, zaal 41, 1935.

afb. 3. Kunstnijverheid uit de achttiende eeuw in de nieuwe chronologische opstelling in wandvitrines, ca. 1992. De verschillende materialen staan bij elkaar.

Tot het begin van deze eeuw werd de keramiekcollectie opgeschoond. Dat gebeurde met grote zorgvuldigheid volgens de *Leidraad afstoting museale objecten* (LAMO) en soms op een positief ongebruikelijke manier.¹¹ In verband met allerlei lopende en aanstaande schenkingen wordt de verzameling momenteel niet opgeschoond en door de verregerende (preventieve) samenwerking tussen verzamelaars en conservatoren zal dit naar verwachting ook in de toekomst steeds minder nodig zijn.

De drie belangrijkste verzamelgebieden – majolica, pre-industriële gebruiksvoorwerpen en modern keramiek – worden verderop apart behandeld in volgorde van 'binnenkomst'. Daarnaast bevat de collectie zowel sier- als gebruiksgoed, en luxe en alledaagse voorwerpen uit alle windstreken. Sommige gebieden zijn beter vertegenwoordigd dan andere.

Presentatie

Architect Van der Steur bestemde de zalen op de begane grond rond de middentuin voor de collectie kunstnijverheid. Drie ervan werden ingericht met telkens een ander type keramiek (afb. 2.).¹² Nieuwe aanwinsten werden telkens toegevoegd, wat op den duur leidde tot overvolle ruimtes. In de jaren '80 vond er een revolutionaire verandering plaats: voor het eerst in Nederland werden de objecten chronologisch geordend. Hierdoor werd hun overeenkomstige functie en stilistische samenhang veel beter zichtbaar (afb. 3.).¹³ Deze opstelling, deels in grote wandvitruines, bleef tot aan het begin van deze eeuw gehandhaafd. In verband met de verbouwing verdween de collectie kunstnijverheid naar het depot. Sinds de verzelfstandiging van het museum wordt de vaste collectie telkens twee jaar in een semipermanente opstelling getoond.

In De Collectie Eén (2007/08) werden kunstnijverheidsvoorwerpen en beelden uit eenzelfde periode opgesteld bij schilderijen. Veel keramiek was autonoom in de eerste tien maanden te zien in een zogenoemde interventie (afb. 4.).¹⁴ De recensente van het NRC was eigenlijk alleen over dit onderdeel van De Collectie Eén positief.¹⁵

In de huidige De Collectie Twee (2009/10) wordt voor het eerst sinds jaren de collectie toegepaste kunst en design weer uitgebreid getoond.¹⁶ Bovendien gebeurt dat op de plek die hiervoor oorspronkelijk was bedoeld. De oudere opsplitsing van de riante westelijke zaal in een gang en twee smalle zaaltjes blijkt onverminderd een mislukte ingreep. Bovendien detoneert de schildering op de gangmuur volkomen met de omgeving.

In de chronologische (en thematische) opstelling bevindt keramiek vanaf de Middeleeuwen tot en met het interbellum zich afwisselend apart en in context gemengd met wat schilderijen, meubels en andere materialen (afb. 6). Keramiek van na 1955 is weinig te vinden.

In eerste instantie doet de opstelling smaakvol aan, maar bij nadere beschouwing valt er toch aardig wat op af te dingen (afb. 5 t/m 8).¹⁷ De inrichting van de meeste zalen wordt

¹¹ Monumentenzorg ontving honderden muurtegels en andere Nederlands musea kregen veel werk in langdurige bruikleen.

¹² W.H. Crouwel, 'Ten geleide', in A. P. E. Ruempol en A. G. A. van Dongen, *Pre-industriële gebruiksvoorwerpen, 1150-1800 : Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving, Museum Boijmans-van Beuningen, Rotterdam*, Amsterdam 1991, p. 11.

¹³ Ondanks deze nieuwe rangschikking konden oorspronkelijke particuliere collecties vaak bijeen blijven.

¹⁴ Een interventie is een experimentele reflectie van een hedendaagse kunstenaar in de vorm van een installatie op de collectie en het museumgebouw. De meeste pakken te klein uit en lijken in de hiervoor gereserveerde zaal te verzuipen.

¹⁵ J. Wesseling, Boijmans toont zijn schatten zonder allure, *NRC Handelsblad*, 7-2-2007.

¹⁶ *Collectieplattegrond meesterwerken 2009*, z.p.

¹⁷ De vormgeving van De Collectie Eén en De collectie Twee is van Maarten Spruyt.

afb. 4. Presentatie West Germany-vazen. Marieke van Diemen, *Interventie #1 Vazen*, 2007.

afb. 5. 17e eeuwse Delfts en Chinees aardewerk en porselein. De Collectie Twee, zaal 44.

afb. 6. 15e en 16e eeuwse Spaans, Italiaans en Nederlands majolica. De Collectie Twee, zaal 41.

gedomineerd door gekleurde vitrines met enorme ombouwen. In de zaal op het noorden (42/43) is bijvoorbeeld getracht met een stevig geel 'het zonnetje in huis te halen'. Dit doet pijn aan de ogen en helemaal om te huilen is de beroerde opstelling van een bijzondere Venetiaanse glazen schotel met filigraindecoratie. De volumineuze vitrines nemen zo veel ruimte in beslag, dat het ten koste gaat van het aantal tentoon te stellen objecten. De topstukken krijgen in aparte vitrines de plaats die ze verdienen. De informatie over de voorwerpen is uiterst karig en bovendien slecht leesbaar op het glas van de vitrines.

Het is van harte te hopen dat bij de volgende opstelling de voorwerpen uit de kunstnijverheidscollectie weer de prominente plaats krijgen die ze verdienen, bijvoorbeeld in 'ouderwetse' eenvoudige transparante vitrines, Dit zou als bijkomend voordeel hebben dat er veel meer voorwerpen uit deze rijke collectie getoond kunnen worden.

Eén onderdeel van kunstnijverheidsverzameling is in elk geval altijd te zien, namelijk de collectie Van Beuningen – de Vriese met pre-industriële gebruiksvoorwerpen. Deze is sinds 1991 te vinden in het souterrain van het paviljoen in grote doorlopende wandvitrines.¹⁸ De eerste vaste opstelling duurde twaalf jaar en belichtte de ontwikkeling van de gebruiksfunctie en vorm van voorwerpen, productiecentra van in Nederland verhandeld keramiek en misbaksels van zes pottenbakkersovens in Nederland en Duitsland. Zij werd af en toe verlevendigd met interventies.¹⁹ Daarna werd geëxperimenteerd met transhistorische presentaties, waarbij verwante functionele objecten uit uiteenlopende tijden door elkaar werden opgesteld.

Sinds 2007 wordt ook deze verzameling semipermanent opgesteld. In de huidige 'De Studiecollectie Eén - Gebruiskeramiek 12e-19e eeuw' zijn ongeveer 1.400 voorwerpen te zien. De wandvitrines hebben een mooi horizontaal verlopende achtergrondkleur en tonen in een Hema-achtige opstelling diverse assortimenten keramiek, bijvoorbeeld steengoed en voorwerpen van rood-, wit- en zwartbakkende klei. Voorts zijn enkele vitrines rondom de trap aangevuld met 19^e eeuwse porselein en nieuwe aanwinsten. De semitransparante belettering van de assortimentsaanduidingen vallen nauwelijks op, zeker tegen de lichte achtergrondkleuren, waardoor het 'winkel'concept in het water valt (afb. 10).²⁰ In de losstaande vitrines wordt aan de hand van sneller wisselende objecten steeds de grenzen opgezocht van de collectie en deze telkens vanuit verschillend perspectief belicht. Vanaf de komende nieuwe opstelling, waarschijnlijk aan het eind van 2010, verdwijnt het keramiek uit de collectie Van Beuningen – de Vriese voorlopig in het depot en wordt het paviljoen voor twee periodes ingericht met achtereenvolgens metalen voorwerpen, uiteenlopend van ijzer tot zilver en daarna glaswerk. Het is onduidelijk wanneer hier weer keramiek te zien zal zijn.

Het is onbegrijpelijk dat juist dit grootste deel van de studiecollectie voor jaren wordt opgeborgen. Het paviljoen heeft zo veel plaats in de vitrines dat daar toch zeker wel ruimte gemaakt zou kunnen worden voor een deel van het keramiek. Het is trouwens onduidelijk waarom hier de komende jaren zo veel aandacht gaat naar veel minder prominente materialen uit de collectie Van Beuningen – de Vriese.

Opvallend en teleurstellend is het bij herhaling geconstateerde gebrek aan (mede)bezoekers. Hiervoor zijn waarschijnlijk allerlei verklaringen te vinden zoals onbekendheid met deze collectie bij de gemiddelde bezoeker (na jaren onzichtbaarheid). Daarnaast speelt wellicht de huidige weinig aantrekkelijke routing vanuit het expositiegebouw een rol: de dichtstbijzijnde

¹⁸ Aangezien het een studiecollectie betreft is de opstelling wezenlijk anders, veel voller, dan die van de rest van de kunstnijverheid.

¹⁹ In een interventie reflecteert een hedendaagse kunstenaar met een installatie op de collectie en het museumgebouw. *Collectieplattegrond meesterwerken 2007*, z.p.

²⁰ De vormgeving is van de hippe Gillian Schrofer.

afb. 7. Begin 20^e eeuw Nederlands Art Nouveau en Art Deco porselein en plateel. De Collectie Twee, zaal 47.

afb. 8. Hedendaags keramiek 'van de hand' belangrijke vertegenwoordigers van Dutch Design met een relatie tot de bestaande collectie en/of passend in het aankoopbeleid. Van boven naar beneden: Harmen Brethouwer, *Draken en acht kostbare voorwerpen*, 1997 (oriëntalisme), Ted Noten, *Stapeling 9*, 2005 (functionaliteit) en Jurgen Bey, *Delen van het 'Broken Family' theeservies*, z.jr. (hergebruik). De Collectie Twee, zaal 49.

afb. 9. Tentoonstelling *Jan van der Vaart - 35 jaar*. Monochrome en geometrische handgedraaide unica en (gegoten) seriematig keramiek. Paviljoen, 1991

afb. 10. Gebruikskeramiek 12e-19e eeuw. Detailinformatie is te vinden op de geplastificeerde A4-pagina's. De Studiecollectie Eén, 2010.

zalen zijn enigszins rommelig ingericht met zeer divers 20e eeuws (Nederlands) design (49, afb. 8.) en onoverzichtelijk en overvol met voorwerpen uit het interbellum (48).²¹ De oorspronkelijk gedachte opstelling met hier juist de oudste voorwerpen was voor de vele passerende restaurantbezoekers waarschijnlijk een meer uitnodigende introductie geweest van de kunstnijverheidszalen. In het kader van dit onderzoek voert het helaas te ver nader in te gaan op het dilemma van een autonome en zelfstandige opstelling of juist één in combinatie met de andere kunstvormen, elk met zijn pro's en contra's. Ook op de archeologische collectie is het doorgaans uitgestorven. Zowel de specifieke opstelling als de functiewijziging van de begane grond van het paviljoen zullen hieraan debet zijn.

Keramiek is voorts te zien geweest in tentoonstellingen en hierbij springen twee periodes in het oog. In de jaren '50 en '60 werden, parallel aan het ontstaan en de enthousiaste uitbreiding van het nieuwe verzamelgebied modern keramiek, grote exposities van de toen belangrijkste keramisten georganiseerd.²² De tweede, veel kortere, bloeiperiode vond plaats na de opening in 1991 van de nieuwe tentoonstellingsruimte op de begane grond van het paviljoen (afb. 9.). Het betrof vooral exposities over oude, moderne en hedendaagse kunstnijverheid die een verbinding hadden met de collectie een verdieping lager. Daarnaast werden voorwerpen uit de verzameling pre-industrieel gebruiksgoed (elders) in het museum in bijzondere tentoonstellingen door eigentijdse kunstenaars opgesteld.²³

Hoewel het aantal tijdelijke presentaties, grote en kleine, is gestegen tot ruim 20 per jaar is het aandeel keramiek hierin de laatste vijftien jaar beduidend kleiner geworden, zowel in aantal als omvang.²⁴ De exposities sluiten aan bij de bestaande museumcollectie, maar in tegenstelling tot andere deelcollecties lopen ze niet vooruit op gedroomde aankopen. Bij keramiek gaat het niet om astronomische bedragen, gewenste aankopen worden gewoon gedaan.

Majolica

Majolica is (veel)kleurig aardewerk op een witte ondergrond van tinglazuur. Deze techniek kwam uit het verre Oosten en bereikte via Spanje (Majorca) Italië.

In 1941 kwam Museum Boijmans in het bezit van de omvangrijke en internationaal vermaarde collectie van Bastert-van Schaardenburg. Deze bestond uit ruim 180 stuks 15^e en 16^e eeuws Italiaanse en Spaanse majolica en bevatte naast tegels hoofdzakelijk schotels en apothekerspotten, albarelli genaamd.²⁵

Eind jaren '30 was deze collectie uitgebreid met enkele topstukken uit de indertijd wereldberoemde verzameling van Pringsheim.²⁶ Over de herkomst van de meeste voorwerpen is weinig bekend. De majolicacollectie is zo bijzonder, omdat zij keramiek van (uitzonderlijk) hoge kwaliteit bevat uit een vroege periode.²⁷

Basterts verzameling kwam voor het eerst in 1940 in een nagenoeg ontruimd Museum Boijmans als tentoonstelling *Oud aardewerk*. De opzet was uitgesproken cultuurhistorisch, waarbij drie van de zes zalen ingeruimd waren met toelichtende documentatie, scherven en

²¹ Ongeveer 2/3^e deel van de bezoekers komt via het tentoonstellingsgebouw binnen.

²² Onder andere Lucie Rie, Hans Coper, Ruth Duckworth en Gertrud Vasegaard.

²³ Bijvoorbeeld *The Physical Self* van Peter Greenaway (1991) en *Oxiderood* van Richard Tuttle (1992).

²⁴ De huidige tentoonstelling *Johan van Loon – 75 jaar* is hier een illustratie van. Van deze belangrijke keramist staat een grote tentoonstelling gepland voor 2014.

²⁵ M.W.F. Simon Thomas, 'J. N. Bastert 1891-1976', in: J.R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999, p. 403. Spaanse majolica heeft vaak lusterglazuur.

²⁶ Idem, p. 406.

²⁷ Idem, p. 391.

ander ondersteunend materiaal.²⁸ Deze tentoonstelling betekende een nieuwe ontwikkeling, want er was nog geen sprake van speciale tentoonstellingen op het gebied van kunstnijverheid. Het majolica verdween echter al na twee maanden (na het bombardement) naar de schuilkelder en zou daar tot na de capitulatie blijven.²⁹ Dankzij de inspanning van Dirk Hannema (directeur van 1921-45) kreeg Stichting Museum Boijmans in 1941 de collectie in langdurige bruikleen en verwierf haar zeven jaar later in eigendom.

Tegelijkertijd werd Jaap Bastert aangesteld als eerste conservator kunstnijverheid en zou dit vijftien jaar blijven.³⁰ Behalve de groei van de keramiekcollectie met schenkingen en legaten breidde de majolicacollectie in het begin uit met onder andere stukken uit Basterts eigen verzameling. Mede door gestage aanvullende aankopen heeft de majolicacollectie nu een omvang van ca. 350 stuks.

Modern en hedendaags keramiek

Het verzamelgebied modern en hedendaags keramiek beslaat de 20^e en 21^e eeuw. Het bevat voorwerpen uit vele delen van de wereld, maar het zwaartepunt ligt op modern ambachtelijk keramiek van na 1950 uit Noord en West-Europa, vooral uit Nederland, Engeland, Duitsland en Scandinavië.³¹ Het gaat zowel om unica als in (kleine) serie(s) geproduceerde sier- en gebruiksvoorwerpen. Het grootste deel bestaat uit aankopen, die gaandeweg zijn aangevuld met verschillende particuliere verzamelingen. Begin 2010 telt deze omvangrijke en veelzijdige collectie 2.600 inventarisnummers, exclusief industrieel vervaardigd keramiek zoals serviezen en veel Art Nouveau / Art Deco voorwerpen. De collectie modern en hedendaags keramiek van Museum Boijmans Van Beuningen is nu een van de belangrijkste van Nederland en geniet grote faam in binnen- en buitenland.

In tegenstelling tot de andere twee zwaartepunten ligt hier geen verwerving van een grote particuliere verzameling aan ten grondslag. Sinds het begin van de 20^e eeuw werd eigentijds keramiek aangekocht en verworven (collectie Van der Schilden, 1921) voor de museumcollectie. Aan het begin van de jaren '50 raakte Bastert geïnteresseerd in moderne kunstnijverheid, vooral unica van keramiek (en glas) en ging deze actief verzamelen.³² Zijn opvolgster Bernardine de Neeve (1956-1980) en Dorris Kuyken-Schneider (1980-1995) zetten deze lijn voort en breidden het gebied uit met Gouds plateel en Art Deco / Art Nouveau vanaf ca. 1900 (afb. 7.).³³ Daarnaast legde De Neeve de kern van de huidige collectie modern ambachtelijk keramiek met aankopen van Duitse, Engelse en Nederlandse voorwerpen. Kuyken-Schneider vulde deze aan met Amerikaans en Deens keramiek.

Pas vanaf de jaren '70 groeide de belangstelling voor industrieel vormgegeven keramiek onder invloed van de opeenvolgende directeuren Johan Ebbinge Wubben (1945-78) en Wim Beeren (1978-85). De laatste beoogde hierbij bovendien de koppeling met de recent verworven collectie pre-industrieel gebruiksgoed. Eigentijds keramiek vormde een steeds groter deel van

²⁸ M.W.F. Simon Thomas (zie noot 25), p. 408.

²⁹ Idem, p. 408.

³⁰ Idem, p. 407.

³¹ *Collectieplan 2005*, p. 9.

³² Dit sloot aan bij de verschuiving in aandacht van oude naar moderne kunst die in het hele museum en ook landelijk plaatsvond.

³³ M.W.F. Simon Thomas, 'Opbouw van de collectie', in E. Langendijk, *Nederlandse Art Nouveau en Art Deco keramiek, 1880-1940: collectie Museum Boijmans Van Beuningen*, Rotterdam 2001, p. 19.

de collectie en eind jaren '80 stond dit verzamelgebied in binnen- en buitenland in hoog aanzien.³⁴

Bij het verzamelen van eigentijdse (kunst en) kunstnijverheid spelen sterke persoonlijke voorkeuren altijd een grote rol en hierin schuilt een zeker risico. Een bezoek aan het keramiekdepot leert bijvoorbeeld bij de aanblik van ca. 150 objecten van Jan van der Vaart, dat deze keramist goed lag bij de dames conservatoren (afb. 9). Hoezeer De Neeve en Kuyken-Schneider de vrije hand hadden, blijkt ook uit de honderden, seriematig geproduceerde, vazen van West-Germany (afb. 4.). De lage prijs hiervan zal de kooplust zeker hebben bevorderd. Om wildgroei te voorkomen werd aan het begin van de jaren '90 het verzamelgebied beperkt tot voorwerpen met een zogenaamde 'containervorm' (objecten die iets kunnen bevatten) zoals vazen, potten, kannen en kruiken (afb. 9 en titelpagina).³⁵ In de loop der jaren is het accent verschoven van puur ambachtelijke pottenbakkers naar meer kunstzinnige (vormgevers) voorwerpen (afb. 8.). Gezien de specifieke periode is modern en hedendaags keramiek nog steeds het snelst groeiende verzamelgebied. Mede dankzij de adviserende rol van de conservator bij een aantal verzamelaars mag het museum ook in de toekomst omvangrijke schenkingen en legaten verwachten.

Pre-industrieel gebruiksgoed

Het grootste deel van de keramiekcollectie wordt gevormd door de collectie Van Beuningen – de Vriese.³⁶ Deze verzameling van ruim 10.000 pre-industriële gebruiksvoorwerpen van 1150-1800 bestaat voor ruim de helft uit keramiek. Het betreft aardewerk en steengoed, hoofdzakelijk afkomstig uit Nederland maar ook geïmporteerd uit België en Duitsland. Het massagoed, vooral keuken- en tafelgerei is voor een deel onbeschadigd en in goede staat, maar ook misbaksels en (zwaar) beschadigde voorwerpen maken deel uit van de collectie. Door de omvang, verscheidenheid en kwaliteit is dit een unieke verzameling voor West-Europa. Dankzij de door Van Beuningen opgerichte Stichting Het Nederlandse Gebruiksvoorwerp groeit de collectie nog steeds.

In 1973 vond de tentoonstelling *Verdraaid goed gedraaid* plaats met een aantal voorwerpen uit de collectie Van Beuningen - de Vriese. Toen Van Beuningen daarna genegen leek zijn verzameling aan het museum te schenken, spanden gemeente en museum zich in om aan de belangrijkste voorwaarde, een vaste presentatieruimte, te voldoen.³⁷ Voor een kunstmuseum als Boijmans Van Beuningen waren deze alledaagse gebruiksvoorwerpen zeer interessant omdat ze niet alleen aan de basis liggen voor de vormgeving van toegepaste kunst, maar ook omdat ze iets zeggen over cultuurpatronen uit het verleden.³⁸ In 1991 werden de bodemvondsten, overeenkomstig hun herkomst, ondergronds opgesteld in het nieuwe paviljoen en werd de collectie daadwerkelijk geschonken.³⁹ Hiermee kwam het museum in het bezit van een

³⁴ Eijkelenboom-Vermeer, M. en D.U. Kuyken-Schneider, *Deens keramiek. Verzameld 1970-1995*, Rotterdam, 1995, p. 9.

³⁵ P.J. Hoogstraten en M.P.F.G. Kuper, *'Honderdvijftig jaar Museum Boijmans van Beuningen 1849-1999'*, in J.R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen*. Een reeks beeldbepalende verzamelaars, Rotterdam 1999, p. 123.

³⁶ Verzamelaar H.J.E. van Beuningen, een neef van de laatste naamgever van het museum en verwoed amateurarcheoloog, was al vanaf 1955 in diverse (bestuurlijke) functies bij het museum betrokken.

³⁷ Wim Crouwel had zitting in de commissie die de gemeente hierover adviseerde.

³⁸ P.J. Hoogstraten en M.P.F.G. Kuper (zie noot 35), p. 108. In het museum was al langer sprake van uitbreiding van het gebied van kunstnijverheid met industriële vormgeving. Wim Beeren zette de plannen van zijn voorganger nu om in daden en wilde bovendien een verbinding maken tussen kunst en kunstnijverheid.

³⁹ Het bouw liep forse vertraging op wegens bezuinigingen. De collectie werd alvast in bruikleen gegeven.

bijzondere studiecollectie die inmiddels een belangrijke rol speelt in internationaal kunsthistorisch wetenschappelijk onderzoek.⁴⁰

Vanaf de jaren '80 werd de interdisciplinaire relatie tussen beeldende kunst en gebruiksvoorwerpen uit de pre-industriële tijd (1400-1900) gedocumenteerd in het project *Afbeelding Linkt Met Artefact (ALMA)*.⁴¹ Dit geeft informatie over bijvoorbeeld het gebruik van de voorwerpen of over de betekenis ervan op een schilderij. Momenteel wordt ALMA gedigitaliseerd en het eerste deel van dit project gaat op 10-10-10 de lucht in.⁴²

De laatste jaren neemt het presenteren en zichtbaar maken van deze integrale benadering toe, zowel in het museum bij de collectie (via een Powerpointpresentatie) en tentoonstellingen, als online op www.arttube.nl, een museumsite met video's over kunst en design.

Voorts werd ter ere van de opening van het paviljoen Van Beuningen – de Vriese voor het eerst de collectie kunstnijverheid en vormgeving ontsloten. Tussen 1991 en 2001 verschenen vier tweetalige bezitscatalogi en drie deelcatalogi over keramiek, te weten Deens keramiek, Oosters porselein en Nederlandse Art Nouveau en Art Deco Keramiek, 1880-1940. Hoewel met dergelijke publicaties veel tijd en kosten gemoeid zijn, zijn ze altijd rendabel. Daarom zal het museum ook in de toekomst gedrukte catalogi blijven maken.

⁴⁰ De enige andere studiecollectie keramiek in Nederland bevindt zich in het keramiekmuseum het Princessehof in Leeuwarden.

⁴¹ Als basis diende het gedetailleerde documentatiesysteem van Van Beuningen.

⁴² *Jaarverslag 2008*, p. 42.

Conclusie

Keramiek heeft vanaf het begin deel uitgemaakt van de collectie kunstnijverheid van Museum Boijmans Van Beuningen. In 1940 werd de topcollectie Bastert – van Schaardenburg met Spaans, Italiaans en Nederlands majolica uit ca. 1400-1600 verworven. Hiermee en met de aanstelling van Bastert als de eerste conservator kunstnijverheid, kwam de groei van de keramiekcollectie pas echt op gang. In de naoorlogse jaren werd door hem en zijn opvolgsters voor het eerst veel eigentijdse keramiek uit Nederland, Engeland, Duitsland en Scandinavië gekocht en een nieuw belangrijk verzamelgebied gecreëerd. De schenking in 1991 van de unieke en omvangrijke collectie pre-industriële gebruiksvoorwerpen van ca. 1150-1800 van Van Beuningen – de Vriese vormde de voorlopig laatste grote groei-impuls. Bovengenoemde verzamelgebieden genieten alle drie internationale faam.

Anno 2010 beslaat de collectie keramiek van Museum Boijmans Van Beuningen de periode van 1150-heden en is encyclopedisch van opzet. De collectie groeit gestaag verder, vooral de moderne en eigentijdse verzameling. Het belangrijkste criterium is dat nieuwe aanwinsten aansluiten bij de bestaande museumcollectie. Momenteel wordt de collectie niet opgeschoond. Met de komst van de collectie Van Beuningen – de Vriese werd een nieuwe koers ingeslagen. Naast zeldzame kostbare objecten kwam er alledaags gebruiksgoed in de collectie. Bovendien dienden deze voorwerpen behalve als studiemateriaal voor de kunstcollectie ook als basis voor de industriële vormgeving.

De rol van Wim Crouwel bij de vorming van de keramiekcollectie bleek kleiner dan gedacht. Zijn bijdrage aan de verwerving van de collectie pre-industriële gebruiksvoorwerpen paste in het toenmalige museumbeleid. Daarentegen werd duidelijk dat Jaap Bastert wel een prominente plaats innam bij de opbouw en richtingbepaling van de keramiekcollectie. Dit had ongetwijfeld te maken met de periode waarin hij actief was.

De eerste vaste kunstnijverheidsopstelling in het Van der Steurgebouw was materieel geordend. Vanaf 1980 werd deze indeling vervangen door een chronologische die tot 2000 bleef staan, waarna de collectie in het depot verdween. Sinds 2007 wordt de vaste collectie semipermanent getoond en in de huidige chronologische opstelling is voor het eerst weer veel keramiek te zien. Ook de studiecollectie toont momenteel semipermanent veel keramiek.

In tijdelijke presentaties is er vooral in de periode 1950-60 en 1991-95 veel keramiek te zien geweest. De eerste piek liep parallel aan het enthousiast verzamelgedrag van de toenmalige conservatoren van hedendaags keramiek. De tweede opleving vond plaats nadat het paviljoen was geopend en op de begane grond in tentoonstellingen een verbinding werd gelegd met de collectie een verdieping lager. Helaas is sindsdien de aandacht voor keramiek(tentoonstellingen) nogal gedaald.

Verder werd na de komst van de studiecollectie de verzameling kunstnijverheid voor het eerst in bestandscatalogi en andere grote publicaties ontsloten. In het najaar gaat bovendien het project Afbeelding Linkt Met Artefact (ALMA) de lucht in.

Tot slot moet me nog iets van het hart. Museum Boijmans Van Beuningen geeft op papier hoog op van haar keramiekverzameling en de collectie kunstnijverheid als geheel, maar in praktijk pakt dit nog wel eens heel anders uit zoals jarenlange verbanning naar het depot. Omdat dit voor de topwerken van bijvoorbeeld de schilderkunst ondenkbaar is, kan men vraagtekens plaatsen bij de werkelijke waardering voor kunstnijverheid van de hoogste leidinggevenden.

Toevallig was deze periode met veel keramiek op zaal bij uitstek geschikt voor dit onderzoek.

Bibliografie

- Campbell, G. (ed), *The Grove encyclopedia of decorative arts*, New York 2006.
- Collectieplan 2005*, Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam.
- Duits, Th. G. te, *Kunstnijverheid en industriële vormgeving, 1800-heden : Museum Boymans-Van Beuningen Rotterdam, Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving*, Amsterdam 1996.
- Es, J v., *Collectie- en aankoopplan 2010-2011 Museum Boymans-Van Beuningen*, Rotterdam 2009.
- Global & local, Museum Boijmans Van Beuningen internationaal kunstmuseum, bedrijfsplan 2006-2009*, Rotterdam 2005
- P.J. Hoogstraten en M.P.F.G. Kuper, 'Honderdvijftig jaar Museum Boijmans van Beuningen 1849-1999', in J.R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999, pp. 14-134.
- Jaarverslag 2006*, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.
- Jaarverslag 2008*, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.
- Eijkelenboom-Vermeer, M. en D.U. Kuyken-Schneider, *Deens keramiek. Verzameld 1970-1995*, Rotterdam, 1995.
- Langendijk, E., *Nederlandse Art Nouveau en Art Deco keramiek, 1880-1940: collectie Museum Boijmans Van Beuningen*, Rotterdam 2001.
- Mees, D.C., *Kunstnijverheid en tegels 1600-1800 : Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving, Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam*, Amsterdam 1997.
- Joh.R. ter Molen, 'H.J.E. van Beuningen geb. 1920' in: J.R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999, pp. 412-432.
- Ruempol, A. P. E. en A. G. A. van Dongen, *Pre-industriële gebruiksvoorwerpen, 1150-1800 : Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving, Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam*, Amsterdam 1991.
- M.W.F. Simon Thomas, 'J. N. Bastert 1891-1976', in: J.R. ter Molen (red.), *150 jaar Museum Boijmans Van Beuningen. Een reeks beeldbepalende verzamelaars*, Rotterdam 1999, pp. 390-412.
- Vreeken, H., *Kunstnijverheid Middeleeuwen en Renaissance : Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving, Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam*, Amsterdam 1994.
- J. Wesseling, Boijmans toont zijn schatten zonder allure, *NRC Handelsblad*, 7-2-2007.
- Gesprek met Thiemo te Duits, conservator industriële vormgeving, 11 december 2009 en aanvullend mailcontact.
- Gesprek met Alexandra Gaba - van Dongen, conservator pre-industriële vormgeving, 11 december 2009 en aanvullend mailcontact.
- Gesprek met Mienke Simon Thomas, senior conservator toegepaste kunst en vormgeving, 14 januari 2010.

Afbeeldingen

- afb. titelpagina Johan van Loon, *Mandje*, 1977. Steengoed, porselein, doorsnee ca. 15 cm.
- afb. 1. Van der Steur-gebouw, 1935.
- afb. 2. Oude opstelling naar materiaal, zaal porselein en aardewerk, 1935.
- afb. 3. Nieuwe chronologische gemengde opstelling, 1992.
- afb. 4. Interventie #1, 2007.
- afb. 5. Overzicht zaal 44.
- afb. 6. Vitrine met majolica.
- afb. 7. Vitrine met Art Nouveau / Art Deco en Gouds plateel.
- afb. 8. Vitrine met hedendaags keramiek.
- afb. 9. Tentoonstelling op de begane grond in het paviljoen.
- afb. 10. Zaaloverzicht van de collectie Van Beuningen-de Vriese.
- Foto's 1 t/m 4 en 9: Bob Goedewaagen en Tom Haartsen, Museum Boijmans Van Beuningen
- Foto's titelpagina, 5 t/m 8 en 10: auteur

Bijlage - Collectieplattegrond meesterwerken 2009

